

Рахманова Оксана Кахрамонівна,

Університетський коледж
Київського університету імені Бориса Грінченка,
просп. Гагаріна, 16, м. Київ, 02094

ORCID iD 0000-0002-3356-2611

ХУДОЖНЬО-ТВОРЧА СИНЕСТЕЗІЙНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У «КОЛЬОРОВІЙ МУЗИЦІ»

У статті розглядаються теорії, що визначають об'єктивні причини виникнення міжчуттєвих синтезів у психіці особистості. Поняття синестезії, зокрема поєднання «колір — звук», досліджується з точки зору психофізіологічного явища як основа сприйняття музики. Синестезія визначається зв'язком між вегетативним станом організму, звуковою природою музики і формою вираження в художньо-творчій діяльності молодших школярів.

Ключові слова: синестезія, синестезійність, художньо-творча синестезійність, інтеграція, звук — колір, «кольорова музика», молодші школярі.

Рахманова О.К.

Художественно-творческая синестезийность младших школьников в «цветной музыке»

В статье рассматриваются теории, определяющие объективные причины возникновения межчувственных синтезов в психике личности. Понятие синестезии, в частности сочетание «цвет — звук», исследуется с точки зрения психофизиологического явления как основа восприятия музыки. Синестезия определяется связью между вегетативным состоянием организма, звуковой природой музыки и формой выражения синестезии в художественно-творческой деятельности младших школьников.

Ключевые слова: синестезия, синестезийность, художественно-творческая синестезийность, интеграция, звук — цвет, «цветная музыка», младшие школьники.

Rakhmanova O.K.

Artistic and creative synaesthesia of junior schoolchildren in “colour music”

This article deals with theories that determine the objective causes of interperception synthesis in the individual's psyche. The concept of synesthesia, in particular the combination of «colour-sound», is analysed from the point of view of psychophysiological phenomenon as the basis of the perception of music. Synesthesia is determined by the connection between the vegetative state of the organism, the sound nature of music and the form of expression of synesthesia in the artistically-creative activity of junior pupils. Particular attention is paid to the disclosure of the idea of an artistic or musical composition using a colour scheme. It is concluded that synesthesia in the sound and colour occurs accidentally at different levels of human nervous activity (from instinct to intellectual actions), and sound and color affect the functions of the organism. An important creative process is the coloured musical perception, which is considered as the ability to correlate the emotional content of music with the emotional expressiveness of the colour, which manifests itself in a special artistic activity, and with use of which occurs formation of the emotionally valuable attitude of junior pupils to art as the basis of artistic culture.

Key words: synesthesia, sinestetic perception, artistic and creative synesthesia, integration, sound-colour, colour music, junior pupils.

© Рахманова О.К., 2018

Постановка проблеми. Музична синестезія — це психологічне явище, тому її як об'єкт спостерігати і відчувати неможливо; про

неї можна дізнатись лише з аналізу її проявів. Синестезії виникають неусвідомлено, їх неможливо викликати вольовими зусиллями (наукове положення, якого дотримуються П. Гроссенбахер

та Х. Емрих [4, 118]). Учені розглядають ментальний план сприйняття синестезії. Термін «ментальність» може включати в себе сукупність значень — «розум», «мислення», «духовний склад». Окрім того, у східній філософії існує близьке за значенням до категорії підсвідомості поняття «ментальне тіло» — біоенергетична оболонка навколо людини. Саме друге значення терміна використовується у психофізиці та в теоріях інформаційного поля.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчаючи причини появи синестезії, потрібно аналізувати зв'язок свідомості та несвідомості. Проблема виникла у «філософії життя» А. Бергсона, де свідоме визначається як цілісність, а не сукупність окремих станів [1, 61].

Спираючись на наукові положення творчого сприйняття О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Г. Фехнера, можна стверджувати, що в процесі синестезії «звук — колір» відбувається поєднання фізичного сприйняття і психічного відчуття, а також вербальних та невербальних концептів у системі мислення. Дослідниками функціональної специфіки півкуль головного мозку і ролі вербальних (мовних) і невербальних компонентів мислення є М. Бонфельд, С. Гроф, В. Налімов та інші. Вони займалися спеціальним психофізіологічним аналізом різних типів мислення, зокрема дискурсивно-логічного та на невербальній основі, а також розглядали взаємозв'язок структури художніх творів та законів функціонування мозку (з точки зору синергетики). Важливе значення мають роботи М. Бонфельда, В. Медушевського, Т. Чередниченко та інших вчених, які розглядають музику в умовах об'єктивного існування сприйняття і мислення [4, 123]. Невербально-синестезійне музичне сприйняття і мислення досліджується у працях Г. Орлова, В. Налімова, Ж. Дрогаліної.

На думку Н. Коляденко, феномен синестезійності — це механізм підключення до невербальних дологічних континуальних потоків [1, 61]. Дослідниця вважає музику однією з розвинутих систем невербальної, беззнакової комунікації, оскільки в музичних образах відсутній предметно-понятійний початок. Причиною появи синестезійності в даному випадку є певна особливість людини при інтерпретації музичних образів актуалізувати емоційні та особисті перцептивні складові процесу пізнання.

Мета статті — дослідити поняття синестезії, зокрема поєднання «колір — звук», з точки зору психофізіологічного явища як основи сприйняття музики.

Методологія дослідження включає психологічні, музикознавчі, педагогічні теорії синестезії та використання їх в музично-педагогічній практиці, а також педагогічні концепції та ідеї щодо реалізації виховного впливу музичного

мистецтва на розвиток художньо-творчої синестезійності молодших школярів. Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі методи, як: спостереження, моделювання, аналогії, порівняння, анкетування, експертних оцінок, «музичне малювання», а також музикознавчий аналіз синестезійної природи музичних творів.

Виклад основного матеріалу. Синестезія — це складне психофізіологічне явище. Органи чуття з позиції психофізіології розглядаються як датчики свідомого, тобто інструменти перетворення інформації. Свідомість використовує ці канали зв'язку, коли отримує інформацію від зовнішніх об'єктів тощо. Залежно від впливу органи чуття коригують свої параметри передачі інформації, обирають потрібний шлях її проходження.

У процесі розвитку художньо-творчої синестезійності молодших школярів засобами музичного мистецтва стали звук і колір. Звукова інформація надходить під час слухання класичної музики, що лунає на уроках музичного мистецтва. Термін «класична музика» визначається як ціннісний орієнтир людини, носій родової якості мистецтва, спрямованого на виховання особистості [2, 256].

О. Лисянська вважає, що саме під час слухання музики можливе використання сучасних методів проблемного навчання. У музиці головне не ерудиція, а багатство художніх почуттів. Щоб виховати ці почуття, на думку В. Ходирєвої, важливо дотримуватися таких етапів слухання музики: початкове ознайомлення з твором шляхом занурення в його звуко-чутливу стихію, поступове осягнення інтонаційної мови музики, знаходження художнього смислу через елементи музичної виразності і, зрештою, цілісне сприйняття музичного твору [2].

Аналізуючи праці Б. Галєєва, можна дійти висновку про відсутність різниці у складності розуміння програмної та непрограмної музики, якщо враховувати її синестезійну природу [1, 63]. Наприклад, якщо композитор синестет (О. Скр'ябін, К. Дебюссі), то і в його творах міжчуттєві зв'язки більш рельєфно проявляються в організації звучання і можуть бути швидше сприйняті молодшими школярами.

Суб'єктивні сприйняття одного і того ж акустичного феномену можуть бути несхожими, тому що в музичному слуханні звукові сигнали — механічне коливання перетинки і психічний образ — різні за природою. Ще давні греки стверджували, що музика відчувається на рівні вібраційної чутливості — здатності до сприйняття найтонших коливань, навіть минаючи слухове сприйняття звуку. Отже, мозок чує не набір частот, а тон визначеної висоти і розрізняє в ньому таку властивість, як тембр. Саме тембр надає сприйняттю музики не умоглядний, а психологічний

характер. Він також прив'язаний до просторових координат, але ними не визначається, тембр більше відповідає кольору.

Феномен кольору як об'єкт дотику є потоком променистої енергії, що має різну довжину хвиль. Існують різні теорії кольорового зору, що базуються на фізико-біологічному та психологічному аспектах. С. Галявіна та Б. Галєєв, говорячи про «музику кольору» або «кольорову музику», згадують трикомпонентну теорію М. Ломоносова [1, 56]. За цією теорією, природа ефірних частинок сумісна з трьома родами діючих первинних частин і має чутливі тіла складових. Від першого роду ефіру утворюється червоний колір, від другого — жовтий, від третього — блакитний. Інші кольори утворюються від змішування перших. Згідно із цими судженнями, при кольоровому сприйнятті відбувається органічна відповідність людських очей і потоків енергії, тобто кольору.

Проте зараз популярна нейрофізіологічна теорія, згідно з якою, при сприйнятті кольору зовнішній сигнал (енергопотік) і психологічний кольоровий образ, як правило, не схожі. На думку Г. Бреслава, колір — це не властивість матеріалу, а одна з особливостей сприйняття людини. Колір — це відчуття, що виникає в мозку людини як реакція на світло визначеної довжини хвилі, що потрапляє на сітчатку ока [4, 129]. Сприйняття кольору може частково змінюватися залежно від психофізіологічного стану особи, наприклад, підсилюватися в небезпечних ситуаціях, зменшуватися при втомі тощо [3, 14]. Тому різні люди неоднаково бачать кольори, по-різному відчують гармонічність або дисонансність їх поєднань, індивідуальні у наданні кольорам переваг. М. Люшер свого часу запропонував одну з яскравих методик визначення та характеристики людських потреб через надання переваги певним кольорам.

Проте на основі практичного досвіду роботи з молодшими школярами можна дійти висновку, що сприйняття кольору у них визначається формулюванням «подобається — не подобається», «гарно — негарно». Кольорові рішення творів, які подобаються дітям, переважно подібні: на малюнках кольори яскраві і чисті, в різноманітному поєднанні. Те, що не сподобалося і негарне, діти зображують недбало, обов'язково з перевагою темних кольорів: чорні лінії або темно-коричневі образи тварин, людей. До того ж кольорові переваги у різних дітей відрізняються менше, ніж у дорослих, що зумовлено фізіологічними властивостями їхнього зору.

Кольорові тести мають різні модифікації. Наприклад, П. Янишин вважає, що колір взаємодіє не тільки із зором, але й з усім організмом людини. Він несе в собі те, що впливає на душевну організацію: «особливості сприйняття різних кольорів пов'язані не тільки з транзитивним

психологічним станом (емоційний фон настрою, працездатність, активність і т.д.), але й мають більш стійкі особистісні характеристики, які визначають звичні диспозиції реагування і поведінки суб'єкта в цілому» [4, 142]. Науковець Л. Собчик, розуміє «кольорове бачення» як процес не тільки суб'єктивного сприйняття кольору відповідно до життєвого досвіду, але й суто фізіологічної реакції мозку [4, 146]. Тобто, як показали результати її тесту, відмінності сприйняття кольорів залежать від генетично закладених індивідуальних особливостей (темпераменту) людини.

Узагальнюючи природу кольорового зору, підсумуємо: 1) гальмувальна реакція сітчатки на хвилю характеризується менш інтенсивною роботою каналів передачі кольору до мозку, отже, більшою залежністю ока від спектра випромінюваних променів (у цьому випадку пам'ять на колір слабша); 2) збудження сітчатки на хвилю визначається інтенсивною роботою каналів передачі, тобто меншою залежністю ока від спектра освітлення (відповідно пам'ять на світло сильніша) [6, 8].

Пам'ять на колір, згідно з голографічною теорією сприйняття світу, — асоціація кольору з об'єктами дійсності та їхніми характеристиками (небо — блакить, прохолода, висота; трава — зелень, м'якість, вологість; сонце — вогонь, світло, блиск жовтого кольору тощо). Подібний зв'язок формує у свідомості індивіда синестезію.

Таким чином, якщо об'єкт сприйняття — звук (класична музика) і колір (як результат — датчики свідомості — це ціла синестезійна система), то свідомість відповідно до вказаної формули буде використовувати для отримання й обробки цієї інформації саме дану систему з критеріями вибору, розпізнавання та оцінки. Це залежить від характеру класичної музики, кольору або ставлення до них суб'єкта. Через синестезійну асоціацію іде підвищений енергопотік, його «впізнає» свідомість. Якщо твір близький для людини, то енергопотік сильніший, синестезії інтенсивніші, і, навпаки, незрозуміла музика викликає неінтенсивні синестезії. Тому синестезія є важливою умовою розуміння даного ментального плану, але ним не породжується.

Синестезія не передається у спадок, не породжується самою людиною через структуру генів або шляхом тільки внутрішнього настрою на «невербальні комунікативні потоки», а породжується зовнішньою стосовно неї стороною [5, 3]. Першопричиною зародження синестезії є сама музика і колір. На нашу думку, музика завдяки своїй емоційній сутності підсилює ментальне бачення (підсвідомість) і явище біоенергетичної взаємодії. Синестезія, викликана музикою або кольором, є особливістю психічного і психофізіологічного стану людини. Інтенсивність і яскравість синестезій залежить не від музичних

здібностей дитини, а від зовнішніх умов: вподобане звучання, навколишнє середовище, налаштування вчителя тощо.

Розвиток синестезійного сприйняття музики у молодших школярів з урахуванням психофізіологічних, психічних і психологічних особливостей прояву синестезії є шляхом до розвитку музичальності, творчості та креативності дитини.

Висновки. Художньо-творча синестезійність виступає вагомим компонентом художнього сприйняття та розвивається при сприйманні, розумінні, асоціюванні мистецького твору. Шляхом зіставлення різних поглядів на музичне

сприйняття і теорію кольорового зору можна дійти висновку, що будь-яка людина, навіть дитина, через музичне мистецтво може випробувати на собі дію синестезії у звуці та кольорі. Інтенсивність і яскравість прояву синестезії залежить від причин, що її породжують. Виявлення причин і створення умов для їх впливу на уроках зі слухання музики дає можливість вивчити синестезійні особливості дитини, тобто не тільки зрозуміти цілісний стан особистості, але й спостерігати окремі зміни психологічного стану на різних етапах формування і переживання естетичних почуттів.

ДЖЕРЕЛА

1. Галеев Б.М. Содружество чувств и синтез искусств / Б.М. Галеев. — М. : Знание, 1982. — С. 56–64.
2. Масол Л.М. Методика навчання у початковій школі : посіб. для вчителів / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Белкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко. — Х. : Веста «Ранок», 2006. — 256 с.
3. Надолінська Т.В. Ігрові педагогічні технології в професійній діяльності педагога-музиканта / Т.В. Надолінська // Мистецтво та освіта: Науково-методичний журнал. — 2014. — № 1. — С. 8–32.
4. Томашева А.А. Развитие синестезии у детей в учебном процессе музыкальной школы / А.А. Томашева // Ценностно-смысловые ориентации и стратегии управления развитием образовательных учреждений: материалы всерос. науч.-практ. конф. «Четвертые Чередовские чтения», Омск, 2006 г. — Омск : ОмГПУ, 2006. — Кн. 2. — С. 118–147.
5. Nathan Witthoft. Prevalence of Learned Grapheme-color Pairings in a Large Online Sample of Synesthetes / Nathan Witthoft, Jonathan Winawer, David M. Eagleman. — PLoS ONE. 2015;10(3):e0118996. — DOI: 10.1371/journal.pone.0118996.
6. Árni Gunnar Ásgeirsson Components of Attention in Grapheme-Color Synesthesia: A Modeling Approach / Árni Gunnar Ásgeirsson, Maria Nordfang, Thomas Alrik Sørensen. — PLoS ONE. 2015;10(8):e0134456. — DOI: 10.1371/journal.pone.0134456.

REFERENCES

1. Galeiev, B. M. (1982). *Sodruzhestvo chuvstv i sintez iskusstv* [The Fellowship of Senses and the Synthesis of arts]. Moscow: Znanie, 61 (in Russian).
2. Masol, L. M. (2006). *Metodyka navchannia u pochatkovii shkoli* [Teaching Technique in Primary School: the study guide for teachers]. Posibnyk dlia vchyteliv, Kharkiv: Vesta «Ranok» 256 (in Ukrainian).
3. Nadolinska, T. V. (2014). *Ihrovi pedahohichni tekhnolohii v profesiinii diialnosti pedahoha-muzykanta* [The Game and Pedagogical Technologies in Professional Activity of the Teacher and Musician]. *Mystetstvo ta osvita: Naukovo-metodychnyi zhurnal*, 1, 8–32 (in Ukrainian).
4. Tomasheva, A. A. (2006). *Razvitie sinestezii u detei v uchebnom protsesse muzykalnoi shkoly* [Development of Synesthesia in Children in Educational Process of Musical School]. *Materialy vseros. nauch.-prakt. Konf. «Chetvotyie Cheredovskii chteniia»*. Omsk: OmHPU, 2, 118–147 (in Russian).
5. Nathan, Witthoft, Jonathan, Winawer, David, M Eagleman (2015). *Prevalence of Learned Grapheme-color Pairings in a Large Online Sample of Synesthetes*. PLoS ONE. 2015;10(3):e0118996 DOI 10.1371/journal.pone.0118996 (in English).
6. Árni, Gunnar Ásgeirsson, Maria, Nordfang, Thomas, Alrik Sørensen (2015). *Components of Attention in Grapheme-Color Synesthesia: A Modeling Approach*. PLoS ONE. 2015;10(8):e0134456 DOI 10.1371/journal.pone.0134456 (in English).